

Digitalisering en de rol van de politie Naar een 'autoriteit fatsoenlijke rechtshandhaving'

WOUTER STOL^a

^a Lector, NHL Steden Hogeschool Leeuwarden; Politieacademie Apeldoorn; Bijzonder hoogleraar, Open Universiteit Heerlen (corresp.: wstol@planet.nl)

1. INLEIDING

De digitalisering verandert de samenleving en de politie moet zich aanpassen. Het volstaat daarbij niet om enkel te reageren, door bijvoorbeeld Twitter te gaan gebruiken of cybercriminelen op te sporen. De politie moet ook proactief zijn en zich verdiepen in de consequenties van digitalisering voor de rol van de politie in de samenleving ofwel voor *de politiefunctie*. Daarmee kan zij het *ad hoc* reageren ontstijgen en anticiperen op haar toekomstige plaats in de samenleving. Dit is noodzakelijk omdat enkel het doorvoeren van aanpassingen in werkwijzen geen adequate reactie is op de fundamentele veranderingen die de digitalisering met zich meebrengt. De politie moet zich principieel bezinnen over haar rol. Daarover gaat deze bijdrage.

De politie is een overheidsorganisatie met van oudsher de organisatiekenmerken van een bureaucratie. De politie is ook een informatieorganisatie. In de opsporing moet de politie onderbouwd aantonen wie wanneer wat gedaan heeft, en dus daarover informatie verzamelen en vastleggen. In ordehandhavings- en hulpverleningssituaties dient zij op de hoogte te zijn van achtergronden en dient zij over de actuele gebeurtenissen informatie te vergaren en vast te leggen, welke informatie dan weer kan worden gebruikt voor analyse en voor optreden bij een volgende gelegenheid. In de jaren '50 van de vorige eeuw startte de Nederlandse politie middels kaartenbakken met het systematisch vastleggen, analyseren en raadplegen van gegevens. In de jaren '60 nam zij de eerste computers voor databeheer in gebruik. In de jaren '80 kwamen daar de basisprocessensystemen bij waarin alle politiemensen operationele gegevens vastlegden en weer konden raadplegen. Zolang burgers overwegend ongeorganiseerd zijn en over weinig informatie beschikken, heeft de politie vanwege haar organisatie en informatie een unieke en invloedrijke positie. Maar de digitalisering van de samenleving heeft (sinds de jaren '90) de omgeving van de politie principieel veranderd.

Na deze inleiding volgt straks eerst een analyse van wat digitalisering betekent voor de *politiefunctie* en daarmee voor de rol van de politie. De *politiefunctie* vat ik daarbij op als specifieke vorm van sociale controle. De conclusie uit de analyse luidt dat de digitalisering voor de *politiefunctie* op twee punten verandering brengt: (i) het *organisatievermogen* van individuen in de samenleving wordt groter en (ii) het *informatievermogen* van eenmaal georganiseerde individuen neemt toe. Beide ontwikkelingen vergroten de mogelijkheden tot sociale controle van de betrokken individuen en organisaties. De maatschappelijke verhoudingen in het speelveld van sociale controle veranderen daardoor. Hoewel ook de politie door de digitalisering meer mogelijkheden in dat speelveld heeft, is voor de politie de essentie van de veranderingen dat ánderen meer (of zelfs voor het eerst) mogelijkheden krijgen om met gewicht sociale controle uit te oefenen. De politie moet daarop inspelen door haar positie in het veld van sociale controle te herzien. De derde paragraaf bevat twee acties die de politie kan ondernemen om haar toekomstige rol vorm te geven. Ik rond af met een korte reflectie in een slotwoord.

2. GEVOLGEN VAN DIGITALISERING, IN ESSENTIE

Natuurlijk, digitalisering brengt nieuwe vormen van communicatie en criminaliteit met zich mee, maar dat is niet de essentie er van. Ook niet voor de politie. Wat betekent de digitalisering voor de politiefunctie en dus voor de rol die de politie heeft te vervullen in de samenleving? Dát is de basale vraag. 'De politie' en de politiefunctie zijn verschillende begrippen. 'De politie' verwijst naar de politieorganisatie. 'De politiefunctie' heeft een brede betekenis en verwijst naar het uitoefenen van sociale controle in de samenleving (CACHET, 1990; STOL & KOP, 2020).

Sociale controle is het toepassen van sancties met het oogmerk gedrag van mensen in overeenstemming te houden of te brengen met standaards die binnen hun groep worden voorgestaan (STOL & KOP, 2020). Die standaards kunnen zijn verankerd in rechtsregels. Dan spreken we van rechtshandhaving. De standaards waarop sociale controle betrekking heeft kunnen behalve in rechtsregels bijvoorbeeld ook verankerd zijn in fatsoensnormen. Of er een grens is tussen die twee, en zo ja waar die ligt, is hier niet zozeer van belang.

Waar het om gaat is dat sociale controle, en dat geldt ook voor rechtshandhaving, niet is gelimiteerd tot activiteiten van 'de politie'. Iedereen die zorgt dat mensen zich gedragen in overeenstemming met de in hun groep geldende standaards, houdt zich bezig met sociale controle. Burgers die elkaar aanspreken, ouders en leerkrachten die kinderen opvoeden of supervisors die fatsoensregels op online platforms handhaven, dat alles is sociale controle. Als burgers er met elkaar niet uitkomen of onvoldoende bereik of doorzettingsmacht hebben om invloed uit te oefenen, heeft de politie een additionele rol. Zo gezien is de taak van de politie tamelijk ondankbaar: wat anderen niet lukt, krijgt zij op haar bord. Omdat de politie werkt op basis van wetten waarin haar mandaat is vastgelegd, spreken we van *formele* sociale controle. De politie kan daarbij in laatste instantie gebruik maken van geweld, zodat zij niet óók stuit op tekort aan bereik of doorzettingsmacht. De essentie van bovenstaande is dat de politie geen geïsoleerd instituut is maar een onderdeel van een breed en samenhangend stelsel van maatschappelijke arrangementen voor sociale controle. Met andere woorden: de politiefunctie wordt deels ingevuld door de politie, maar ook anderen spelen daarin een rol, en zelfs een grotere rol dan de politie.

Digitalisering betekent dat informatie- en communicatietechnologie (ICT) op steeds meer plaatsen en op steeds meer verschillende manieren een rol speelt in het dagelijks leven (STOL & STRIKWERDA, 2017). Waar het hier om draait is hoe digitalisering ingrijpt op sociale controle. Uit het antwoord op die vraag is immers af te leiden wat digitalisering betekent voor de plaats van de politie in de samenleving. Onze gedigitaliseerde samenleving is niet deels digitaal en deels analoog maar is een mengvorm. Digitaal en analoog raken elkaar overal en lopen voortdurend in elkaar over. Er is dus geen onderscheid tussen politie voor een digitaal domein en politie voor een analoog domein. Het gaat hier over de politie in een gedigitaliseerde samenleving.

We zagen dat sociale controle, waarvan de politie dus een deel voor haar rekening neemt, een veld is waarin veel partijen een rol spelen. Betogen over de gevolgen van digitalisering voor de politie, volgen echter veelal een directe lijn van digitalisering naar de politie. Dat is hierna anders. Uitgangspunt is dat de politie niet in isolatie haar werk doet maar in een samenspel met vele anderen die bijdragen aan sociale controle. De route die ik hierna volg is om eerst te zien wat digitalisering betekent voor die anderen, en pas daarna te zien wat digitalisering (dus) betekent voor de rol van de politie. Om deze exercitie uitvoerbaar te houden, maak ik wat betreft 'anderen in het veld van sociale controle' enkel onderscheid tussen 'individuele burgers' en 'georganiseerde individuen'.

Om te beginnen vergroot de digitalisering het *organisatievermogen* van individuen. Dat toonden hooligans in Nederland reeds in 1997 toen zij per sms een massale vechtpartij orga-

niseerden in een weiland nabij Beverwijk, waarbij een dode viel; dat werd in diverse landen in 2003 ludiek gedemonstreerd met het fenomeen *flashmobs* (waarbij een groep mensen via internet afspreekt om plotseling op een openbare plek samen te komen, daar iets ongebruikelijks te doen en daarna weer snel te verdwijnen); dat werd in 2012 in Nederland getoond met 'project X' waarbij jongeren zich na oproepen op Facebook verzamelden in het plaatsje Haren voor een feest dat eindigde in rellen met de Mobiele Eenheid; en het werd in 2019 eveneens in Nederland gedemonstreerd door de familie van Anne Faber die zelf de zoektocht naar de vermiste Anne organiseerden.

Mensen op grote schaal georganiseerd laten handelen, vergde vóór de digitale communicatie een klassieke organisatievorm, waarvan de bureaucratie wel de bekendste is. Het vermogen om organisatie aan te brengen in menselijke activiteit, en dan ook nog eens stel op sprong, is door de digitalisering sterk gedemocratiseerd. Dat is niet ineens ontstaan maar, zoals bovenstaande voorbeelden laten zien, gaandeweg gegroeid gedurende de laatste 24 jaar. Wie nu hierdoor verrast is, heeft zitten dutten. De voorbeelden gaan over situaties waarin mensen zich snel en kortstondig organiseren. Dergelijke voorbeelden tonen bij uitstek de kracht van de nieuwe mogelijkheden. Immers, langzaamaan mensen georganiseerd op de been brengen kon al per brief, toespraak of pamflet. Toch heeft de digitalisering ook in de sfeer van 'langzaamaan-organisatie' de mogelijkheden tot zelforganisatie vergroot, denk alleen al aan alle Whatsapp-buurtgroepen. Voorheen waren er in het informele circuit 'belbomen' om gestructureerd en snel boodschappen aan een bepaalde groep mensen door te geven, maar het tot stand brengen en onderhouden van zo'n belboom vergde de nodige organisatorische inspanningen en de uitvoering liep spaak als één persoon in de keten niet bereikbaar was. Digitale communicatiemiddelen zoals Whatsapp en Signal hebben deze oude methoden overbodig en zelforganisatie eenvoudiger en effectiever gemaakt.

Losse individuen kunnen zich dus vanwege de digitalisering gemakkelijk en snel organiseren. De organisatiegraad van dergelijke structuren is echter veelal beperkt als we die vergelijken met gevestigde organisaties zoals een gemeente, de politie, banken, verzekeraars, uitgeverijen, grootgrutters, en vele andere. Als de digitalisering aan individuen organisatievermogen verschaft, wat geeft zij dan aan reeds gevestigde organisaties? Méér organisatievermogen, natuurlijk, om te beginnen. Dat is aanvullend op hun klassieke, bureaucratische organisatievormen. Digitalisering biedt gevestigde organisaties vooral *informatie*-vermogen. Die term verwijst naar informatie als organisatiekapitaal (vermogen in de zin van bezit) én naar informatie als basis voor handelend optreden (vermogen in de zin van kracht). 'Informatievermogen' impliceert dus iets hebben en iets daarmee kunnen, zoals het uitoefenen van sociale controle. Vooral die potentie tot handelen is hier van belang.

Informatievermogen helpt een organisatie haar doelen te bereiken en is dus van groot belang om goed te functioneren en, in geval van marktpartijen, de concurrentie voor te blijven. Bekend zijn de techreuzen die informatievermogen als verdienmodel hebben (m.n. Google, Facebook, Microsoft, Apple, Amazon), maar er zijn ook tal van kleine bedrijven die leven van informatieverkoop. Ook zijn er niet-commerciële organisaties met informatievermogen als voornaamste kapitaal, zoals het Nederlandse meldpunt kinderporno op internet.

Er zijn ook gevallen waarin individuen zich met digitale middelen organiseren met het oog op informatievermogen. De met digitale middelen opgezette organisatie van de familie van Anne Faber was bijvoorbeeld gericht op het vergaren van informatie over Anne. Dat was meer dan de politie toen deed en de politie heeft daar vervolgens haar voordeel mee kunnen doen (LAM & KOP, 2020). Zodra zo'n spontaan opgezette organisatie een permanenter karakter krijgt, gaat ze lijken op een gevestigde organisatie met informatievermogen als hoofdactiviteit. Het internationale journalistencollectief *Bellingcat* is wellicht het bekendste voorbeeld van een organisatie die bestaat dankzij het organisatie- plus informatiever-

mogen dat digitalisering mensen biedt. Maar ook *Wikileaks*, het platform voor publicatie van gelekte informatie, zouden we daaronder kunnen scharen.

Gezien het vorenstaande betekent digitalisering voor de politie dus twee belangrijke dingen: burgers kunnen zich daarmee snel organiseren en tot op zekere hoogte een informatievermogen creëren en eenmaal gevestigde organisaties kunnen zich beter organiseren en vooral een stevig informatievermogen opbouwen. Dat laatste geldt niet alleen voor organisaties die zich daarop specifiek toeleggen. Bij veel organisaties ontstaat als bijproduct en min of meer als vanzelf naast het primaire proces een aanzienlijk informatievermogen, zoals bij banken en verzekeraars.

De voorbeelden laten zien dat organisatie- en informatievermogen ten goede en ten kwade kunnen worden ingezet (bv. bestrijden van kinderporno en uitlokken van rellen). Dat is echter niet van belang voor de centrale waarneming: digitalisering doet het organisatie- en informatievermogen van individuen en organisaties toenemen, hetgeen impliceert dat individuen en organisaties die bijdragen aan sociale controle, en die dus een deel van de politiefunctie vervullen, door de digitalisering meer vermogen daartoe hebben. Dát is waar naar onze aandacht hier uitgaat omdat het direct de positie van de politie raakt.

Natuurlijk nemen door de digitalisering ook het organisatie- en informatievermogen van de politie toe, maar zoals we in de inleiding zagen, is dat een toename van wat er al decennia was en niet een fundamenteel nieuw verschijnsel. Kortom, de politie zal zich moeten gaan verhouden tot een nieuw fenomeen: burgers en organisaties die vanwege de digitalisering nu over een organisatie- en informatievermogen beschikken die zij eerst niet hadden. De politie kan niet daarover de schouders ophalen onder verwijzing naar het organisatie- en informatievermogen dat zij zelf extra heeft gewonnen. Het speelveld is principieel veranderd.

Het zal zijn opgevallen dat mijn analyse impliceert dat door de digitalisering het totaal aan controlevermogen in de samenleving is toegenomen. In die zin sluit mijn analyse aan bij de sociologie van Norbert ELIAS die in zijn hoofdwerk *Het civilisatieproces* (1939) aanvoert dat mensen in de loop der tijd deel zijn gaan uitmaken van steeds complexere sociale netwerken, zodat de effecten van hun gedragingen steeds verder reiken, waardoor zij gedwongen zijn hun driften beter te beheersen. Sociale controle kan over het totaal genomen méér worden en is dus een *non-zero-sum game*. Dat laatste is voor de politie een belangrijke notie. Háár vermogen tot sociale controle kan door de digitalisering toenemen, maar het vermogen van anderen kan óók en zelfs méér toenemen. Het is dus zaak om niet zozeer te focussen op de eigen toegenomen mogelijkheden maar om te kijken naar de mogelijkheden van anderen in de samenleving.

Het monopolie van de politie op sterk georganiseerde sociale controle en op een sterk georganiseerd informatievermogen is verleden tijd – en wie zijn monopoliepositie verliest moet zich fundamenteel beraden! De politie staat voor een nieuw tijdperk, waarin zij haar rol in sociale controle een wezenlijk nieuwe invulling moet geven wil zij niet aan de kant komen te staan. Het geweldsmonopolie, dat nog steeds uitsluitend bij de politie ligt, is onvoldoende als bestaansrecht, want geweld is enkel een uiterste middel en geen basis voor een legitiem regulier bestaan. De vraag is dus waar de politie verstandig aan doet bij het innemen van een nieuwe positie. Die vraag veronderstelt overigens dat zij niet overbodig is geworden, want dan was opheffen de verstandigste optie. De politie is niet overbodig omdat een complexe samenleving zoals de onze nu eenmaal niet kan bestaan zonder overheidsbemoeyenis en dus niet zonder overheidsorganisatie om overheidsbesluiten te handhaven.

Dat neemt niet weg dat de politie moet onderkennen dat zij haar unieke positie als georganiseerde informatievergaarder en -verwerker is kwijtgeraakt. Ze kan zeker nog dingen beter doen dan ze deed, maar wat blijft is dat door de digitalisering individuen een organisatievermogen hebben gekregen, en dat eenmaal georganiseerde individuen eenvoudig een

informatievermogen verwerven. Sommige organisaties hebben inmiddels zelfs een schat aan informatie waar de politie niet aan kan tippen. Deze veranderingen zijn onomkeerbaar. Een verstandige politie probeert niet om aan het oude vast te houden maar neemt het voortouw in de ontwikkelingen.

De politie heeft in elk geval nog wel een paar unieke eigenschappen die zij daarbij kan inzetten: zoals het eerder genoemde geweldsmonopolie, ervaring met onalledaagse situaties waarin de meeste mensen zich niet zomaar weten te redden, het feit dat zij een overheidsorganisatie is en dus het algemeen belang dient en over haar werk via het bevoegd gezag publiekelijk verantwoording aflegt, en het gezag dat velen de politie nog steeds wel toekennen. Daarmee gewapend kan zij zich een positie verwerven in het veranderende en toekomstige veld van sociale controle. De essentie daarvan is dat de politie meer werk maakt van haar rol als samenwerkingspartner of verbinder en, het belangrijkste, dat zij zich positioneert als partij die waakt over de ethiek van sociale controle.

Door de digitalisering is het vermogen van individuele burgers om zich te organiseren toegenomen. Dat zien we zowel in criminaliteitspreventie als in opsporing. De rol van de politie is dan om die zelforganisatie te ondersteunen en samen te werken. Hetzelfde doet de politie met gevestigde organisaties met informatievermogen. De klassieke politiereflex om de verantwoordelijkheid voor het oplossen van veiligheidsproblemen naar zichzelf toe te trekken, zal zij steeds vaker dienen te vervangen door het voeren van discussie over wie welk aandeel kan leveren in het oplossen van het probleem, wie daarvoor welke informatie in handen heeft en hoe die kan worden gebruikt.

In dit verband is ook de theorie van de technologische handhaving van belang (STOL & STRIKWERDA, 2017). Die zegt dat technologie allereerst het gedrag reguleert van degenen die haar daadwerkelijk gebruiken en pas in de tweede plaats, als ze dat al doet, het gedrag van degenen waarop die technologie is gericht. Die theorie maant de politie in feite om terughoudend te zijn met het zelf in gebruik nemen van technologieën die beogen het gedrag van burgers te reguleren (bv. camera's, big data). De theorie van de technologische handhaving adviseert de politie daarentegen om technologische voorzieningen voor sociale controle 'van zich af te organiseren' bijvoorbeeld door samen te werken met anderen of door partijen met elkaar in contact te brengen en die partijen hun technologische vermogens tot sociale controle te laten bundelen.

Een rol die verschuift van directie naar regie, van naar je toe trekken naar 'van je af organiseren', van zelf doen naar het mobiliseren en coördineren van vermogens van anderen, vergt een andere houding, nieuwe vaardigheden en tot op zekere hoogte zelfs een nieuwe identiteit. De nieuwe houding is minder directief en meer dienend, minder zelf taken willen uitvoeren en meer anderen willen helpen om hun taken goed te doen. Nieuwe vaardigheden liggen op het gebied van stimuleren, enthousiasmeren en netwerkorganiseren. De politie kan hier ongetwijfeld wat opsteken van gemeenten die van oudsher al een regierol hebben zonder daarbij altijd de bevoegdheden om anderen te dwingen (VAN GAALEN, 2017). Het belangrijkste is vermoedelijk de nieuwe identiteit die de rolverandering vraagt. Nu individuele burgers meer mogelijkheden hebben om sociale controle te organiseren en gevestigde organisaties meer informatievermogen hebben, heeft de samenleving meer dan ooit behoefte aan een gezaghebbende instantie die waakt over de ethiek van de controle die burgers en organisaties over anderen uitoefenen. Als hét overheidsorgaan voor sociale controle is het de politie die zich dit behoort toe te eigenen. De politie controleert burgers in de samenleving en legt langs hiërarchische lijnen en via de minister over haar optreden verantwoording af aan een vertegenwoordiging van diezelfde burgerij. Precies dit systeem van controle en 'controle op de controle', verschaft de politie de positie om zich deze nieuwe rol te verwerven. Zo blijft de ethiek van sociale controle in bezit van de samenleving als geheel, en dus onderworpen aan de bestaande *checks and balances*.

De nieuwe politierol betekent niet dat de politie zich mengt in het werk van de Autoriteit Persoonsgegevens (NL) of de Gegevensbeschermingsautoriteit (B) maar wel dat de politie waakt over de wijze waarop individuen en organisaties hun bijdrage leveren aan de sociale controle in onze samenleving en het voortouw neemt in het voeren van discussie hierover. Waar gaat bijvoorbeeld toezicht over in eigenrichting? Hoe ver kan een buurt-Whatsappgroep gaan? Wie kunnen op welke wijze samenwerken in criminaliteitspreventie en wat kunnen burgers en organisaties voorbereiden voor de politie? Tot hoever kunnen private partijen een rol spelen in sociale controle over burgers en hoe kan daarbij de samenwerking met publieke partijen vorm krijgen (PPS)? Kortom, de politie als nieuwe 'autoriteit fatsoenlijke rechtshandhaving' in onze gedigitaliseerde samenleving. Praktisch gesproken betekent dat niet dat ieder politieonderdeel daarmee bezig is, maar wel dat de politie dit onderwerp politie-intern belegt en zowel politie-intern als -extern discussies initieert. Uiteraard blijven organen die de politie aansturen en toezicht op haar houden, die taken verrichten.

Daarmee is een richting gegeven. Ten eerste zal de politie zich vaker dienen op te stellen als samenwerkingspartner bij sociale controle die anderen uitoefenen, domweg omdat die anderen vanwege de digitalisering mogelijkheden hebben tot sociale controle en het schadelijk zou zijn daarvan geen gebruik te maken. Dan zou de politie immers maatschappelijke kansen laten liggen en dus inboeten aan legitimiteit. Ten tweede nemen de mogelijkheden tot sociale controle bij individuen en organisaties weliswaar toe, maar dat gaat niet gepaard met het automatisch inwerking treden van een voorziening voor ethische toetsing. En zo'n voorziening dient wel in werking te zijn wanneer burgers en bedrijven zich gaan bezighouden met sociale controle op basis van hun nieuw verworven organisatie- en informatievermogen. Te denken is hier ook aan de discussie die ontstond toen Twitter in januari 2021 het account van president Trump afsloot. Wie is Twitter om te bepalen wie wel of niet zijn boodschap mag verkondigen? Wie is Twitter om te bepalen wanneer uitspraken gevaarzettend zijn? Niet een bedrijfsbelang moet in dit soort kwesties richtinggevend zijn en ook niet een burgerlijke moraal omtrent leedtoevoeging bij wangedrag. De standaard van professionele rechtspleging door de overheid dient de maatstaf te zijn voor wat wel of niet toelaatbaar is bij sociale controle op basis van het nieuwe organisatie- en informatievermogen van burgers en bedrijven. Welke acties kan de politie op genoemde twee gebieden ondernemen?

3. DOOR DE POLITIE TE ONDERNEMEN ACTIES

De eerste actie betreft samenwerking en regievoering. De politie kan onderzoeken wat voor soort samenwerkingspartners zijn te onderscheiden en in wat voor situaties. Hoe werkt de politie samen met bijvoorbeeld: Whatsapp-buurtgroepen, burgers die in actie komen tegen een serie misdrijven (inbraken, aanrandingen), burgers die een zoekactie op touw zetten, bedrijven die samen maatregelen nemen tegen in hun ogen verdachte personen, of met techbedrijven die over big data beschikken? Ook is de vraag hoe partijen kunnen samenwerken zonder dat de politie samenwerkingspartner is maar enkel kathalisator of toezichthouder, en hoe de politie dergelijke samenwerkingen kan initiëren, hoe zij de juiste partijen bij elkaar brengt en gezamenlijk in beweging krijgt. Bij het ontwikkelen van actiegerichte samenwerkingsstrategieën is het ook zinvol om samenwerkingen te *evalueren*. Bij regievoering is de politie een faciliterende, stimulerende en verbindende partij. Natuurlijk is het niet doenlijk om voor elke combinatie van partijen een 'samenwerkingsprotocol' te ontwikkelen. Dat hoeft ook niet. In eerste instantie is het zaak om te onderzoeken hoe de politie aan regievoering vorm en inhoud kan geven. Hoe doe je dat: anderen stimuleren tot op elkaar afgestemde actie voor het handhaven van sociale standaarden? Een onderzoek naar ervaringen van gemeenten (die van oudsher een regierol hebben in lokale veiligheidsvraagstuk-

ken) kan de politie leren hoe een overheidsorgaan dit aanpakt. Eenmaal geïdentificeerde werkzame mechanismen kunnen dienen als ingrediënten voor maatwerk.

De tweede actie betreft het formuleren van uitgangspunten en handelwijzen voor de politie als ‘autoriteit fatsoenlijke rechtshandhaving’. De digitalisering biedt individuele burgers en organisaties nieuwe mogelijkheden voor sociale controle maar die zijn alleen duurzaam als ze voldoen aan de publieke normen en waarden voor legitieme sociale controle. De politie kan bijvoorbeeld niet onder het mom van samenwerking een andere partij activiteiten laten uitvoeren waartoe zij zelf niet gerechtigd is. Ze dient juist partijen in het veld van sociale controle te houden aan die publieke normen en waarden en ze dient de discussie over het fatsoenlijk uitoefenen van controle te initiëren en te voeden. Dit vraagt ook aandacht voor het ‘morele kompas’ van politiemensen, oftewel hun ‘persoonlijke oriëntatie op morele waarden’ waar politiepsycholoog Denkers nadruk op legde (HUBERTS et al., 2014: 416). Deze tweede actie heeft goed beschouwd ook betrekking op de eerste actie, want voor elke samenwerking is van belang dat zij voldoet aan de heersende ethiek van rechtshandhaving. De politie is het voeren van ethische discussies gewend, maar vaak met zichzelf als onderwerp van aandacht. De verandering is dat de politie dergelijke discussies nu gaat voeren met andere partijen, in hun hoedanigheid als partner in sociale controle. Dat kan bijvoorbeeld via onderzoek, via intern of publiek debat, via proefprocessen en experimenten – daarin een weg vinden is de opgave. Die opgave kan in eerste aanleg worden belegd bij een groepje mensen met diverse achtergronden dat verkent hoe de politie aan deze nieuwe opgave inhoud kan geven.

4. TOT BESLUIT

Mijn oproep aan de politie om het voortouw te nemen in het ethische debat over rechtshandhaving in onze digitale samenleving lijkt zich moeilijk te verhouden tot haar rechtstellijke positie van handhaver van overheidsbeleid. Die positie behelst immers dat de politie enkel uitvoert wat het bevoegde gezag haar opdraagt. De politiek controleert dan weer het bevoegd gezag. Mijn oproep beoogt niet die plaats van bevoegd gezag en politiek ter discussie te stellen. Niet voor niets staat hierboven dat de organen die de politie aansturen en toezicht op haar houden, die taken moeten blijven verrichten. Mijn pleidooi behelst de oproep aan de politie om het voortouw te nemen in het debat, omdat zij beter dan bevoegd gezag en politiek, thuis is in de wereld van rechtshandhaving in een digitale context en dus beter de gevolgen, valkuilen en ethische dilemma’s kan benoemen. Dat vraagt van de politie dan wel een maatschappelijk geëngageerde houding en een bezinning op de ethiek van rechtshandhaving, in plaats van bijvoorbeeld een keuze voor zoveel mogelijk boeven vangen op basis van met wantrouwen gevoede data-analyse gericht op onschuldige burgers. Op die laatste voorkeur is in Nederland in januari 2021 het kabinet Rutte-III gevallen.¹ Het kan helpen een ethische koers te vinden én vast te houden, wanneer de politie met haar kennis over de alledaagse praktijk van rechtshandhaving in een digitale context, nadrukkelijk en open het debat aanvoert.

REFERENTIES

- CACHET, A. (1990). *Politie en sociale controle*. Gouda Quint.
ELIAS, N. (1939). *Het civilisatieproces*. Het Spectrum.

1 De ‘toeslagenaffaire’: de overheid concludeerde op grond van etnische vooroordelen en data-analyse, dat duizenden ouders fraudeerden met toeslagen en vorderde ten onrechte grote bedragen terug, daarmee duizenden gezinnen gedurende vele jaren in grote financiële en emotionele problemen brengend.

- HUBERTS, L., VAN REENEN, P., & VAN TANKEREN, M. (2014). Politiële integriteit en ethiek. In E. MULLER, E. VAN DER TORRE, A. HOOGENBOOM & N. KOP (Eds.), *Politie. Studies over haar werking en organisatie* (pp. 409-442). Kluwer.
- LAM, J. & KOP, N. (2020). *Schouder aan schouder: Burger- en politieparticipatie tijdens de vermissing van Anne Faber. Leerpunten uit de samenwerking tussen burgers en politie*. Politie-academie.
- STOL, W. & KOP, N. (2020). De politie. In M. BOLHUIS, Y. SCHOENMAKERS & G. BEIJERS (Eds.), *Actoren in de strafrechtspleging* (pp. 15-34). Boom criminologie.
- STOL, W. & STRIKWERDA, L. (2017). *Strafrechtspleging in een digitale samenleving*. Boom Juridisch.
- VAN GAALLEN, J. (2017). *Handreiking voor gemeenten. Kernbeleid Veiligheid 2017*. Vereniging van Nederlandse Gemeenten.